
Judith Frederiks en Tamara van Kessel

Bij het verwezenlijken van de duurzame ontwikkelingsdoelen die de Verenigde Naties in 2015 vaststelden, speelde internationaal cultuurbeleid lang geen rol van betekenis. Waarom niet? En lukt het op lokaal niveau beter, bijvoorbeeld in Leeuwarden, toen die stad Culturele Hoofdstad was?

Cultuur en duurzame ontwikkeling dicht bij de grond

Europese Culturele
Hoofdstad Leeuwarden-
Fryslân 2018

Sense of Place (links) en *Embassy for Water* (rechts), projecten van Leeuwarden-Fryslân 2018.
© Tryntsje Nauta en Heleen Haijtema

In 2030 een wereld bereiken waarin klimaatproblematiek, ongelijkheid en armoede verleden tijd zijn: dat zijn kort samengevat de zeventien Sustainable Development Goals (SDG) waarvoor de 193 lidstaten van de Verenigde Naties tekenden (United Nations Department of Economic and Social Affairs 2020). Deze uitdagingen vereisen een gezamenlijke aanpak, zowel mondiaal als lokaal. Het is de vraag hoe overheden deze doelen kunnen realiseren, en vooral hoe cultuurbeleid kan bijdragen aan deze zo lastig te definiëren ‘duurzaamheid’. Gaat het primair om ecologische bedrijfsvoering, om kunstwerken die een mentaliteitsverandering teweegbrengen, of om de verduurzaming van de cultuur zelf, als schat van inspiratie en ideeën voor toekomstige generaties?

Festivals laten vaak zien hoe je op lokaal niveau uitvoering geeft aan de rol van cultuur in duurzame ontwikkeling (Perry et al. 2020, 614). Zo valt op hoe Leeuwarden als Europese Culturele Hoofdstad in 2018 (LF2018) koos om lokaal én internationaal de relatie tussen cultuur en duurzaamheid te bevorderen, iets wat in het Nederlands internationaal cultuurbeleid pas langzaam gestalte krijgt.

Internationaal

De relatie tussen cultuur en duurzame ontwikkeling had binnen het mondiale, Europese en Nederlandse beleid lange tijd geen prioriteit. Geen van de zeventien SDG's gaat direct over cultuur, hoewel Unesco daar meermalen voor pleitte. Wel zijn het veiligstellen en beschermen van cultureel erfgoed onderdeel van ‘steden en menselijke nederzettingen inclusief, veilig, veerkrachtig en duurzaam maken’ (SDG 11.4) en is plaatselijke cultuur onderdeel van duurzaam toerisme (doelstelling 8.9 en 12b). Sinds het *Brundtland Rapport* (WCED 1987), dat concludeerde dat wereldwijde milieuproblemen het gevolg zijn van de enorme armoede in het Zuiden en de niet-duurzame consumptie- en productiepatronen in het Noorden, ligt de nadruk op de drie pijlers van duurzame ontwikkeling: economische ontwikkeling, sociale gelijkheid en milieubescherming (Isar 2017, 152). Onder leiding van Unesco is echter hard gewerkt aan de erkenning van cultuur als vierde pijler.

Sinds het Unesco-rapport *Our creative diversity* in 1995 verscheen, zijn cruciale stappen gezet om cultuur als wezenlijk onderdeel van duurzame ontwikkeling in te zetten (Wiktor-Mach 2019). Al staat cultuur niet voorop in de SDG's, het cultuurbeleid van Unesco heeft er indirect wel zijn weerslag in gevonden. Ook zien we dat in *The European agenda on culture* uit 2007 de Europese Commissie ‘het sterke verband tussen cultuur en ontwikkeling’ benadrukte: culturele diversiteit en het stimuleren van de culturele dialoog behoorden hierbij tot de strategische doelstellingen (Commission of the European Communities 2007). Inmiddels zijn in het huidige Europese cultuurbeleid duurzaamheid in cultureel erfgoed en de bevordering van sociale cohesie, gelijkheid en welzijn prioriteiten (Council of the European Union 2018).

De waarde van cultuur in duurzame ontwikkeling lijkt in het internationale cultuurbeleid van de Nederlandse overheid slechts langzaam te worden erkend. In de periode 2010-2016 lag het accent op marktverruiming (Minnaert 2016, 192-195). Het *Beleidskader internationaal cultuurbeleid 2017-2020* (Koenders et al. 2016) vermeldt als tweede hoofddoelstelling het bijdragen ‘aan een veilige, rechtvaardige en toekomstbestendige wereld’. Hierbij werd verwezen naar de Universele Rechten van de →

Mens maar niet naar de SDG's, al klinkt duidelijk een echo door van SDG 11 in de nadruk op toekomstbestendigheid en in het streven naar een 'creatieve en inclusieve aanpak van stedelijke problemen op het terrein van duurzaamheid en leefbaarheid' (Ibid. 2016, 8).

In het *Beleidskader internationaal cultuurbeleid 2021-2024* (Blok et al. 2019) staan wél expliciete verwijzingen naar de SDG's, namelijk naar 11 en 16. De betreffende ministers zijn '[m]et de EU en Unesco [...] ervan overtuigd dat de culturele en de creatieve sector kansen bieden om een innovatieve bijdrage te leveren aan de agendering en de bevordering van de SDG's' (Ibid. 2019, 11). Opmerkelijk is dat deze doelstelling vooral wordt verbonden aan de agenda van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking. Met een discours van 'excellentie' dat anderen over de grens moet helpen en 'NL branding' dat versterkt moet worden (Ibid. 2019, 8) dreigt het accent te liggen op zenden, niet op ontvangen: op Nederland als gidsland dat anderen op weg naar de SDG's gaat helpen. Dit wringt met de afstand van de klassieke westerse moderniseringstheorieën die met de SDG's juist begraven zouden worden. Anders dan bij de millenniumdoelen eisen de SDG's ook een duurzaamheidsslag in het Noorden, iets waaraan de zoektocht binnen Unesco naar dekolonisering van het begrip 'ontwikkeling' en de bescherming van culturele eigenheid heeft bijgedragen. Daarnaast valt in dit beleidskader op dat de SDG's vooral met de creatieve industrie geassocieerd worden (Ibid. 2019, 8 e.v.), terwijl ook cultureel erfgoed in duurzame ontwikkeling een belangrijke rol kan spelen.

Iepen mienskip

De koppeling tussen cultuur en mondiale duurzame ontwikkelingsdoelen wordt slechts mondjesmaat in cultuurbeleid verwerkt. Daarom valt op dat de lokale praktijk van LF2018 die koppeling juist omarmt. In het bidbook waarmee Leeuwarden tot Europese Culturele Hoofdstad van 2018 benoemd werd, beschreef de stad haar bereidheid in te zetten op de culturele, sociale, economische en ecologische uitdagingen die niet alleen in Leeuwarden zichtbaar zijn, maar in heel Europa ((Leeuwarden-Ljouwert kandidaat culturele hoofdstad van Europa 2018 2013). Dit in 2013 ingediende bidbook legde al een verband

met wat in 2015 duurzame ontwikkelingsdoelen ging heten: de bedreigde biodiversiteit, de bewustwording van de klimaatproblematiek, het belang van het water en de culturele diversiteit in de samenleving. Door LF2018 hoopte de stad duurzame oplossingen te vinden op het gebied van ecologie, diversiteit en de relatie tussen stad en platteland. Daarbij werd veel waarde gehecht aan de actieve participatie van burgers en het ontwikkelen van toekomstbestendige oplossingen. Cultuur als een katalysator van transformatie was een van de centrale uitgangspunten.

Het in het bidbook terugkerende motto 'iepen mienskip', Fries voor 'open gemeenschap', doelde op onderlinge samenwerking om uitdagingen vanuit verschillende perspectieven aan te gaan. Bijvoorbeeld door samenwerking van een kunstenaar en een boer, of een Poolse seizoenswerker en een lokale inwoner. Een voorbeeld hiervan is het LF2018-project *Poetic Potatoes*, waarbij poëzie en landbouw werden samengebracht, én Leeuwarden en Valetta, de Maltese stad die gelijktijdig met Leeuwarden Europese Culturele Hoofdstad was.¹ Bij *Embassy for Water*, een kunstenaars-in-residentieproject dat thematisch over water vertelde, kreeg cultuur de rol van animator en katalysator voor het bewustmaken van de samenleving (Duxbury et al. 2017, 223).² Het project *Sense of Place* gebruikte *De streken* – een getijdenobject van Marc van Vliet – om de beleving van en het respect voor de natuur over te brengen, maar ook om een groter bewustzijn van het leven in en op de Waddenzee te creëren: een educatieve functie naast de esthetische die past in wat Soini en Dessein (2016) *culture for sustainability* noemen. Cultuur bemiddelt hier bij het bereiken van economische, sociale en ecologische duurzaamheid.³ We zien hier de rol van animator en katalysator terug voor LF2018 maar ook die van onderwijzer en promotor, die leidt naar het 'ecologisch burgerschap' dat een groter verantwoordelijkheidsgevoel voor de natuur inhoudt (Duxbury et al. 2017, 224).

Ook bij het *Welcome tot the Village*-festival, onderdeel van LF2018, zien we dit streven terug, evenals de aanjagende functie van cultuur.⁴ In samenwerking met Innofest, dat elf festivals in heel Nederland inzet als *living lab*, levende laboratoria, voor duurzame innovatie, maakt *Welcome to the Village* andere festivals bewust van de mogelijkheden om te verduurzamen via Innofest.

Groter bewustzijn

Uit deze voorbeelden blijkt dat cultuur in het LF2018-programma verschillend is ingezet: voor het creëren van het ecologisch burgerschap en bewustmaken van de bevolking, het verduurzamen van cultuur zelf, en het bewustmaken van andere culturele organisatoren. Dit geeft nog maar eens aan hoe complex duurzame ontwikkeling is en hoe cultuur hier veelvuldig invulling aan kan geven. In de Slotmeting van LF2018 (Gemeente Leeuwarden et al. 2018) zien we dat de resultaten voornamelijk in verband kunnen worden gebracht met kwaliteitsonderwijs, betaalbare en duurzame energie, waardig werk en economische groei, innovatie en infrastructuur en partnerschap om deze doelstellingen te bereiken. Dit komt overeen met nummer 4, 7, 8, 9 en 17 van de SDG's. Veel projecten droegen daarnaast bij aan culturele participatie. Hoewel dit geen doel op zich is binnen de SDG's, is dit wel een belangrijk middel om bewustwording te creëren. Geen honger, schoon drinkwater, gezondheidszorg en armoedebestrijding hadden minder prioriteit. De doelen waarop werd ingezet hadden te maken met het verbeteren van het imago van de stad. In de evaluatie door de Europese Commissie valt op dat LF2018 voornamelijk inzette op lokaal gerichte projecten. 700 van de 800 projecten richtten zich op de 'iepen mienskip', waarbij de Europese dimensie niet altijd even zichtbaar was.

Leeuwarden loopt in het denken over cultuur en duurzame ontwikkeling vooruit op het Nederlands internationaal cultuurbeleid en biedt inspiratie voor Europese cultuurprogramma's. Misschien is de focus van het programma te lokaal geweest en had het internationale karakter van de Europese Culturele Hoofdstad meer kunnen worden benut, juist omdat het realiseren van de SDG's vraagt om een versterkt besef van de mondiale verbondenheid. Tegelijkertijd begint het werken aan de SDG's bij bewustzijn vergroten en mensen verantwoordelijk laten voelen. LF2018 liet zien dat (culturele) participatie en het zoeken van verbinding daarin echt sleutelwoorden zijn. ●

Literatuur

- Blok, S., S.A.M. Kaag en I. van Engelshoven (2019) *Beleidskader internationaal cultuurbeleid 2021-2024* (2019). Tweede Kamer 31482, nr. 108.
- Commission of the European Communities (2007) *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European economic and social committee and the committee of the regions on a European agenda for culture in a globalizing world*. Brussel: Commission of the European Communities.
- Council of the European Union (2018) *Draft Council conclusions on the work plan for culture 2019-2022*. Brussel: Council of the European Union.
- Duxbury, D., A. Kangas en C. De Beukelaer (2017) 'Cultural policies for sustainable development: four strategic paths'. In: *International Journal of Cultural Policy*, jrg. 23, nr. 2, 214-230.
- Europese Commissie (2019) *Ex-post Evaluation of the 2019 European Capitals of Culture – report*. Brussel: Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture.
- Gemeente Leeuwarden en provincie Fryslân (2019) *Slotmeting LF2018: onderzoeksresultaten*. Leeuwarden: Gemeente Leeuwarden en provincie Fryslân.
- Isar, Y.R. (2017) "'Culture", "sustainable development" and cultural policy: a contrarian view'. In: *International Journal of Cultural Policy*, jrg. 23, nr. 2, 148-158.
- Koenders, B. en J. Bussemaker (2016) *Beleidskader internationaal cultuurbeleid 2017-2020*. Tweede Kamer 31482, nr. 97.
- Leeuwarden-Ljouwert kandidaat culturele hoofdstad van Europa 2018 (2013) *Criss-Crossing communities: Iepen Mienskip*. Leeuwarden: Stichting Culturele Haadstêd Leeuwarden-Ljouwert 2018.
- Minnaert, T. (2016) *Verbinden en verbeelden: de rol van nationale identiteit in het internationaal cultuurbeleid*. Utrecht: [s.n.] (proefschrift Universiteit Utrecht).
- Perry, B., L. Ager en R. Sitas (2020) 'Cultural heritage entanglements: festivals as integrative sites for sustainable urban development'. In: *International Journal of Heritage Studies*, jrg. 26, nr. 6, 603-618.
- Soini, K. en J. Dessein (2016) 'Culture-sustainability relation: towards a conceptual framework'. In: *Sustainability*, jrg. 8, nr. 2, 1-12.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs (2020) 'The 17 Goals'. Op: sdgs.un.org/goals, 9 oktober.

WCED (1987) *Report of the World Commission on Environment and Development: our common future*. [S.l.]: World Commission on Environment and Development.

Wiktor-Mach, D. (2019) 'Cultural heritage and development: UNESCO's new paradigm in a changing geopolitical context'. In: *Third World Quarterly*, jrg. 40, nr. 9, 1593-1612.

Noten

- 1 Voor beide regio's zijn aardappelen het belangrijkste landbouwproduct en daarnaast zijn Malta en Friesland officieel tweetalig. Dit resulteerde in een poëzieproject waarbij Friese en Maltese gedichten op aardappelzakken werden uitgewisseld.
- 2 De andere rollen die Duxbury, Kangas en De Beukelaer noemen in dit verband zijn die van regulator en beschermer (volgende generaties), vertaler en aanjager (verduurzamen van culturele actoren en instellingen) en onderwijzer en promotor voor ecologisch burgerschap (Duxbury et al. 2017, 223).
- 3 Dessein en Soini onderscheiden daarnaast 'culture in sustainability', als vierde autonome pijler in duurzame ontwikkeling, en 'culture as sustainability'. Hierbij raakt duurzaamheid dankzij cultuur ingebed in de manier van leven, wat leidt tot een ecoculturele beschaving. Deze functies overlappen en versterken elkaar (Soini et al. 2016).
- 4 Op het driedaagse festival *Welcome to the Village* verzorgen kunstenaars, muzikanten, koks en startups een programma dat aanzet tot discussiëren en verder denken. Het gaat over hoe onze wereld er in de toekomst uitziet. Er wordt samengewerkt met boeren, pachters en cateraars uit de regio. Zie: www.welcometothevillage.nl

Tamara van Kessel is universitair docent Cultuurwetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam en is gespecialiseerd in internationaal cultuurbeleid

Judith Frederiks is beleidsadviseur cultuur bij de gemeente Dordrecht